

Richard Youngs: Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge.

1st ed. London – New York: Routledge, 2009, 230 strán (Routledge Advances in European Politics), ISBN 978-0-415-47804-5 (signatura knihovny ÚMV 55 713).

Dnes už nikto nespochybňuje úlohu energetiky v európskej integrácii. Energetika sa stala jednou z hlavných tém na európskej úrovni – *Lisabonská zmluva* zaistila jej právny základ, krajiny predsedajúce Rade Európskej únie (EÚ) si ju dávajú pravidelne za jednu z priorit, Európska komisia prináša stále nové a nové návrhy v danej oblasti, prišlo k oddeleniu samostatného energetického generálneho riaditeľstva. Energetika bola ešte donedávna vnímaná najmä cez prizmu vnútorného trhu, až plynová kríza v roku 2006 upriamila pozornosť európskych inštitúcií na externú dimenziu energetiky a na energetickú bezpečnosť najmä v oblasti plynu, ktorému sa na rozdiel od ropy nevenovala pozornosť na úrovni EÚ. Najmä tzv. nové členské štáty, vo veľkej miere výrazne závislé od dovozu energetických surovín z Ruska, prijali túto novú iniciatívu pozitívne. Po úvodných, najmä deklaratívnych dokumentoch v podobe *Zelenej knihy* z roku 2000 a 2006 sa v súčasnosti pripravuje nariadenie o bezpečnosti dodávok, ktoré prinesie podobné pravidlá pre zásoby plynu, ako ich poznáme pri rope. Práve plyn sa stal kvôli svojim technickým špecifikám (nutnosť plynovodnej infraštruktúry na prepravu a distribúciu), ako aj kvôli napätým vzťahom medzi Ruskom a tranzitnými krajinami, ktoré vyústili do niekoľkých plynových kríz, najdôležitejšou témou energetickej bezpečnosti. Najvýznamnejší krok k posilneniu vyjednávacjej schopnosti členských štátov voči dodávateľom, zjednotenie postoja, tzv. *speaking with one voice*, je však stále v nedohľadne.

Kniha Richarda Youngsa reflektuje práve na problematiku externej dimenzie energetickej politiky Európskej únie a vzťahov k dodávateľským krajinám. Autor pôsobí na Univerzite vo Warwicu a v madridskom think-tanku FRIDE. Medzi jeho hlavné oblasti odborného záujmu patrí demokratizácia, energetika a zahraničná politika EÚ. V recenzovanej publikácii kombinuje tieto oblasti a otázkam energetickej bezpečnosti sa venuje cez prizmu zahraničnej politiky EÚ, čím – podľa vlastných slov (*Youngs, 2009, s. 5*) – zaplňa medzeru medzi záujmom politickej sféry o túto oblasť a jej nedostatočným pokrytím v akademickej literatúre o Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. Kniha sa venuje najmä vzťahom tretích krajín a EÚ v oblasti dodávok ropy a zemného plynu ako dvom najdôležitejším energetickým surovinám súčasnosti.

Publikácia sa skladá z deviatich kapitol vrátane úvodu a záveru. Nie je delená do blokov, ale dajú sa odlišiť dve hlavné časti knihy. Prvá kapitola je úvodom, kde autor predstavuje šesť hlavných otázok, ktoré kniha adresuje, a krátky sumár zistení. Druhá a tretia kapitola vytvárajú teoretický rámec skúmania vzťahov EÚ a krajín vyvážajúcich energetické suroviny do EÚ a približujú doterajšie energetické iniciatívy na úrovni EÚ. Druhá časť práce – tretia až siedma kapitola – sa venuje jednotlivým geografickým oblastiam dovozu energetických surovín do krajín EÚ – Blízkemu východu, Rusku, Kaukazu, Strednej Ázii a subsaharskej Afrike. Ôsma kapitola následne rozoberá úlohu energetických firiem v zabezpečovaní energetickej bezpečnosti. Táto kapitola by sa skôr hodila do prvej časti práce než do druhej, v ktorej sú kapitoly rozdelené geograficky, a táto kapitola pôsobí na tomto mieste nelogicky. Deviatu kapitolu sumarizuje zistenia knihy.

Druhá kapitola predstavuje teoretický rámec skúmania energetickej bezpečnosti z troch uhlov pohľadu. Prvým je debata medzi zástancami trhových a geopolitických stratégií. Zástancovia prvej stratégie tvrdia, že energetická bezpečnosť sa najlepšie docieli trhovými mechanizmami. Druhá strana naopak považuje geopolitické nástroje – strategické aliancie, vojenskú podporu zdrojov alebo preberanie kontroly „západnými“ energetickými firmami – za najlepšie riešenie. Druhým uhlom pohľadu na energetickú bezpečnosť je vzťah medzi záujmami dovážajúcich krajín a politickým systémom v producentských krajinách.

Autor sa zaoberá otázkou, či EÚ, respektíve jednotlivé členské štáty podmieňujú partnerstvo s producentnými krajinami zaistením demokratických štandardov. „*Ani jeden hlavný producent ropy a zemného plynu v rozvojovom svete nie je konsolidovaná demokracia a všetky majú úroveň korupcie disproporciálne vyššiu, ako je stupeň ich rozvoja*“ (Youngs, 2009, s. 10). Autor svoju potrebu kvantifikovať problémy týchto krajín v oblasti politických a občianskych práv docielil použitím údajov z Freedom House, ktoré sú terčom častej kritiky. Treťou oblasťou záujmu je rola EÚ v medzinárodnom systéme ako aktívneho hráča v oblasti energetiky. Richard Youngs kritizuje zameranie sa analýz zahraničnej politiky EÚ na otázku definície EÚ ako jedinečného aktéra v medzinárodnom priestore a prehliadanie konkrétnych aktivít EÚ na medzinárodnej scéne. Všetky štyri nasledujúce geografické kapitoly sú štruktúrované podľa týchto troch tém.

Z analýzy súčasného stavu v druhej kapitole vyplýva šesť základných otázok, ktoré kniha adresuje: 1) Má energetická bezpečnosť reálny dopad na Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku, alebo sa pozornosť sústreďuje na rozvoj vnútorného trhu? 2) Sú politiky EÚ v oblasti energetiky štruktúrované viac trhovo, alebo geopoliticky? 3) Je EÚ zjednotená v otázke energetickej bezpečnosti? 4) Má snaha o zaistenie energetickej bezpečnosti tendenciu „prižmurovať oči“ nad problémami často autokratických režimov dodávateľských krajín? 5) Je EÚ schopná konkurovať v oblasti energetiky veľkým svetovým hráčom? 6) Akú úlohu zohrávajú energetické spoločnosti v rámci európskej politiky? Tieto otázky, ako aj odpovede na ne sú súčasťou už úvodnej kapitoly, čo umožňuje čitateľovi rýchle oboznámenie sa s výsledkami práce. Argumenty sú následne rozpracované v jednotlivých kapitolách.

Tretia kapitola sa venuje reakcii európskych inštitúcií na potrebu riešiť otázku energetickej bezpečnosti na celoeurópskej úrovni. Energetická bezpečnosť nie je súčasťou Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ, avšak v poslednom období množstvo energetických iniciatív ukazuje snahu presunúť otázku energetickej bezpečnosti medzi zahraničnopolitickú agendu EÚ. Autor v kapitole prichádza k záveru, že napriek týmto iniciatívam je zahraničnopolitická dimenzia energetiky stále nejasná, európske vlády sa prikláňajú skôr ku geopolitickým riešeniam ako k rozširovaniu pravidiel vnútorného trhu na producentské krajiny a nespájajú energetické otázky s dodržiavaním demokratických štandardov.

Nasledujúce štyri kapitoly sa venujú jednotlivým geografickým oblastiam (Blízkemu východu, Rusku, Kaukazu, Strednej Ázii a subsaharskej Afrike), v ktorých sú zastúpené krajiny exportujúce ropu a zemný plyn do krajín Európskej únie. Autor pomerne detailne popisuje vzťahy niektorých členských krajín, ako aj EÚ zastúpenú najmä Európskou komisiou k týmto krajinám. Ponúka podrobné údaje týkajúce sa zásob, produkcie a exportu do EÚ, poukazuje ako na vývoj na domácej pôde, tak aj na historický vývoj vzájomných vzťahov. Hoci EÚ predstavila niekoľko iniciatív v oblasti Blízkeho východu od začiatku desaťročia, členské štáty prioritizovali skôr bilaterálne dohody s producentmi. Domáce vlády zas nemali veľký záujem o spoluprácu v energetike na základe trhových noriem EÚ. Z pohľadu strednej Európy je najzaujímavejšia kapitola venovaná najväčšiemu dodávateľovi energií do tejto oblasti – Rusku. Podľa Richarda Youngsa dôležitosť Ruska v rámci energetickej diskusie v rámci EÚ prekročila jeho skutočnú úlohu v rámci zásobovania energiami. Napriek tomu si autor uvedomuje, že „*dôležitosť Ruska ako dodávateľa sa výrazne líši medzi jednotlivými členskými štátmi*“ EÚ (Youngs, 2009, s. 79). Ďalej sa venuje dvom energetickým nezhodám medzi Ruskom a tranzitnými krajinami, ako Ukrajinou v roku 2006, tak aj Bieloruskom v roku 2007. Na augustovej vojne v Gruzínsku v roku 2008 ilustruje neschopnosť EÚ byť Rusku adekvátnym partnerom.

Južný Kaukaz spolu so Strednou Áziou predstavuje pre európske krajiny významný spôsob budúcej diverzifikácie trás, ako aj zdrojov energetických surovín. Problémy medzi Ruskom a tranzitnými krajinami – Ukrajinou a Bieloruskom – ďalej zvýšili atraktivitu tohto koridoru. Avšak jediný diverzifikačný projekt zo strany EÚ Nabucco zápasil s existenčnými problémami už od svojho vzniku a v tomto trende pokračuje aj v súčasnosti. Autor sa podrobnejšie venuje hlavným regionálnym producentom ropy a zemného plynu – Azerbajdžanu, Kazachstanu, Uzbekistanu a Turkmenistanu – hlavne s dôrazom na

otázky súvisiace s politickým režimom. EÚ vysielala často protichodné impulzy, pričom sa nedá určiť, či prevažujú energetické záujmy, alebo snaha reformovať režimy a motivovať ich k dodržiavaniu ľudských práv. Preto aktivity EÚ v tejto oblasti „zostávajú ťažko posúditelne v pozitívnom svetle“ (Youngs, 2009, s. 125). Podobne ako Stredná Ázia, ani subsaharská Afrika nebola doteraz stredobodom záujmu zo strany členských štátov ani inštitúcií EÚ. Svoju pozornosť autor sústreďuje na najdôležitejšieho producenta tohto regiónu, Nigériu, ale venuje sa aj ďalším producentským krajinám. Hoci prítomnosť EÚ v tomto regióne ostala malá, prejavila sa tu najviac snaha EÚ spájať otázku exportu energetických zdrojov s podporou demokracie.

Ôsma kapitola sa venuje pôsobeniu európskych energetických spoločností. V tejto kapitole prichádza Youngs k záveru, že napriek novým medzinárodným výzvam, pred ktorými sa energetické spoločnosti ocitli, bola „účasť na zahraničnopolitickej dimenzii energetickej bezpečnosti reaktívna a pomerne limitovaná počas prvého desaťročia [21. storočia – poznámka autora]“ (Youngs, 2009, s. 151).

Záver prináša odpovede na otázky prezentované v úvode a rozpracované v druhej kapitole knihy. Po prvé, energetická bezpečnosť zaujala dôležité miesto v Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike EÚ a od polovice desaťročia bolo spustených množstvo iniciatív. Avšak veľké množstvo snáh o prehĺbenie integrácie v energetike bolo odmietnutých členskými štátmi EÚ. Po druhé, energetika prehĺbila rozdiely medzi niektorými členskými štátmi, najmä v otázke postoja k Rusku. Po tretie, hoci inštitúcie EÚ zdôrazňovali najmä trhový aspekt energetickej bezpečnosti, niektoré členské štáty riešia svoju energetickú bezpečnosť individuálne pomocou geopolitických prostriedkov. Po štvrté, EÚ bola napriek proklamáciám podpory demokracie v tomto ohľade nekonzistentná a v mnohých prípadoch prevládali energetické záujmy. Odpoveďou na piatu otázku je znižujúca sa schopnosť EÚ súperiť s hlavnými konkurentmi najmä v najvzdialenejšej oblasti – v subsaharskej Afrike. V ďalších oblastiach Čína a Rusko zlepšili svoju pozíciu na úkor EÚ priamymi politickými výhodami pre producentské štáty. Po šieste, európske energetické spoločnosti nemali záujem o rozvoj externej energetickej politiky EÚ a mnohé ostali kritické voči možnosti krátkodobých ziskov z takejto stratégie.

Jeden zo záverov knihy, že energetická bezpečnosť je viac proklamačný cieľ politiky EÚ ako skutočnou aktivitou, je síce v rámci literatúry na tému energetickej bezpečnosti štandardom, no Richardovi Youngsovi sa podarilo túto tézu pomerne dobre podložiť a poukázať na to, že táto otázka sa netýka len Ruska, ale v podstate všetkých producentských krajín. „Európski komisári a ministri môžu tvrdiť, že sa energetika vrátila do »srdca európskej integrácie«, ale pevne zjednotené, súdržné a udržateľné politické výstupy stále unikajú“ (Youngs, 2009, s. 181). Na rozdiel od mnohých iných prác, ktoré taktiež ponúkajú toto tvrdenie, ho Youngs podkladá precíznym zoznamom aktivít EÚ, ktoré zostávajú väčšinou v deklaratívnej rovine. Kvôli komplikovaným vzťahom s Ruskom sa občas zabúda na ostatných dodávateľov a regiónov, no autor sa venuje všetkým regiónom rovnomerne.

Publikácii sa však dá vytknúť niekoľko slabých miest. Za najväčší nedostatok považujem chýbajúcu explicitnú definíciu energetickej bezpečnosti. Napriek tomu, že sa druhá kapitola venuje konceptom energetickej bezpečnosti, nenachádza sa v nej definícia toho, čo si autor predstavuje pod týmto pojmom. Toto je dôležité vzhľadom na veľké množstvo často odlišných existujúcich definícií.

Z metodologicko-technického hľadiska je najslabším miestom knihy práve to, ktoré by malo byť tým najsilnejším – kvalitný empirický výskum, ktorým autor podkladá svoje argumenty. Richard Youngs síce píše v podakovaní o uskutočnení niekoľko desiatok rozhovorov s predstaviteľmi členských krajín EÚ, producentských krajín, ako aj európskych inštitúcií a taktiež ich používa v texte, avšak chýba ich jasné odlišenie od autorových myšlienok. Taktiež často nie je zjavné, ktoré názory sú prebrané z bibliografických zdrojov a ktoré patria respondentom, keďže autor používa rovnaké vetné konštrukcie na uvedenie oboch typov argumentov (napríklad Ako uviedol jeden diplomat...). Parafráza z rozhovoru sa často dá odlíšiť od bibliografického zdroja len tým, že nemá odkaz na zdroj. V kni-

he sa nenachádza ani zoznam uskutočnených rozhovorov a autor taktiež nekóduje rozhovory, ani na ne neodkazuje v inak veľmi bohatom poznámkovom aparáte. Jasnejšie oddelenie informácií získaných vlastným empirickým výskumom by istotne pridalo na váhe autorovým argumentom a tiež by poukázalo na šírku empirického výskumu.

Ďalšie kritické poznámky na adresu knihy sa týkajú špecifik energetickej bezpečnosti a prístupu, ktorý k nim autor zvolil. Väčšina tém spojených s energetikou je stále v rukách národných vlád a tomuto sa musel prispôbiť aj autor pri písaní svojej práce. Najmä v oblasti externej energetickej politiky, a teda aj energetickej bezpečnosti je na aktivitu na úrovni EÚ potrebný súhlas všetkých členských štátov Európskej únie. V prípade vnútorného trhu EÚ je situácia iná, ale kniha sa primárne zameriava na externú dimenziu energetickej politiky na úrovni EÚ a v tejto oblasti je potrebné jasné odlíšenie toho, čo môže vo svojej prenesenej kompetencii spraviť Európska komisia a na čo je potrebný súhlas všetkých členských štátov EÚ (situácia sa zmenila prijatím *Lisabonskej zmluvy* po vydaní knihy).

Toto sa však darí autorovi v knihe dodržať len do istej miery. Nie vždy rozlišuje medzi aktivitou členských štátov a aktivitou Európskej únie v oblastiach, kde ešte nepreběhla integrácia. Autor síce píše väčšinou o vzťahoch medzi EÚ a tretími krajinami, ale na mnohých miestach poukazuje aj na rôzne postoje jednotlivých členských štátov. Nepristupuje k tomu ale systematicky a ani nevysvetľuje, prečo poukazuje práve na postoje vybraných členských krajín a nie všetkých, alebo aspoň aktívnych v oblasti energetiky. Zameriava sa najmä na Španielsko a Veľkú Britániu (krajinu svojho profesionálneho pôsobenia), občas spomína aj postoje nových členských krajín, ale priestor venovaný týmto krajinám vzhľadom na ich záujem o energetickú bezpečnosť je poddimenzovaný. Autor nevyužil možnosť kategorizovať jednotlivé členské krajiny EÚ podľa ich geografického záujmu v energetike (s výnimkou vzťahu k Rusku) a takto potvrdiť, alebo vyvrátiť predpoklad energetických preferencií na základe geografickej proximity. Zároveň však autor venuje značný priestor ďalším svetovým hráčom ako USA, Číne alebo Indii. Navyše Richard Youngs často používa EÚ ako synonymum pre Európu, ale toto nie je v texte pravidlo, čo opäť negatívne ovplyvňuje zrozumiteľnosť textu.

Autor do svojej analýzy zahrnul veľmi široký geografický priestor, no paradoxne len minimum pozornosti venoval najbližšiemu partnerovi – Nórsku. To je jedným z hlavných dodávateľov ropy a zemného plynu do členských krajín EÚ. Nepatrí ani do jednej z geografických oblastí, ktorým sa autor k práci venuje, avšak zvyšuje energetickú bezpečnosť mnohých členských krajín EÚ, v tomto prípade nových členských krajín, najmä Českej republiky a Poľska. Preto by si zaslúžilo väčší priestor v publikácii, hoci vzájomné vzťahy sú pokojnejšie ako s inými dodávateľskými krajinami.

Tým, že sa autor rozhodol venovať sa obom najdôležitejším energetickým zdrojom – rope a zemnému plynu – naplnil svoju snahu čo najkomplexnejšie pokryť otázku energetickej bezpečnosti, avšak cenou je občasná menšia zrozumiteľnosť textu. Autor na niektorých miestach prísne odlišuje plyn od ropy, na iných miestach naopak otázky súvisiace s týmito dvoma zdrojmi spája. Toto zneprehľadňuje text a zhoršuje plynulosť argumentov. Pre niektoré členské krajiny EÚ je podstatnejšie vyriešiť otázku energetickej bezpečnosti v rope, pre iné sú to dodávky zemného plynu, ktoré robia vrásky na čelách predstaviteľom vlád. Autor nereflektuje na tieto rozdiely v preferenciách jednotlivých členských krajín.

Hoci kniha svojimi zisteniami neprináša prevrat do problematiky energetickej bezpečnosti a je jej možné vytknúť niektoré jej aspekty, jedná sa o kvalitnú prácu s argumentmi podloženými veľkým množstvom informácií. Okrem záujemcov o energetickú politiku Európskej únie, ale aj jednotlivých analyzovaných regiónov má publikácia ambíciu byť dobrým čítaním aj pre tých, ktorí sa venujú zahraničnej politike EÚ. Určite môže slúžiť ako veľmi bohatý zdroj informácií a – čo je ešte dôležitejšie – do hĺbky analyzuje a podkladá argumentmi tvrdenia, ktorých pravdivosť pre ich časté používanie (napríklad proklamačný charakter energetickej bezpečnosti zo strany inštitúcií EÚ) už takmer nik neoveroval.

Matúš Mišík